

A Semio-semantics of "Ezat and Zelat" in the Quranic Story of Joseph (A.S) Based on Greimas's Semiotic Square

Vol. 16, No. 4, Tome 88
pp. 305-338
September & October
2025

Azadeh Abbasi^{1*} & Fazeleh Mir Ghafourian²

Abstract

Rich with signs and meanings, Quranic stories always provide the foundation for the application of diverse methods and approaches to the study and analysis of texts. This helps to unravel the intertwined layers of texts and clarify the process of meaning construction for readers. The present paper is based on the "semiotic square" model, one of Greimas' models, the founder of the Paris School of Semiotics, which analyzes the mechanisms of meaning construction in the process of a text production. The "semiotic square" teaches us a methodical approach to reading texts and elucidating how oppositional relations within a text can be articulated. This study employs this model to analyze the textual structures of the dual concepts "ezat and zelat" in the Quranic story of Joseph (A.S) and to explain their signification process in the Quranic discourse of this story. The outcome of this research, in line with the expansion of the semiotic square, is that within a text, continuous shifts of poles and categories are possible. This means that, in the discourse process, although the dichotomy of "ezat and zelat" at the content level comes into eight forms, unlike the usual scenario where their corresponding forms in the expression level may be multiple people or things, in the story of Joseph (PBUH), the corresponding form refers only to one person, Joseph the Prophet (A.S). However, regarding the story of Joseph (PBUH), the semiotic square shows that his entire life was marked by honor and greatness, contradicting the apparent narrative that portrays his life as a mix of honor (ezat) and humiliation (zelat). Here, using the square of veridiction helps us in perceiving the truth.

Keywords: Surah Yusuf, semiotic square, square of veridiction, ezat, zelat.

¹ Corresponding Author, Associate Professor, Department of Quranic Studies, University of Quran and Hadith; Email: Abbasi.a@qhu.ac.ir;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9779-0322>;

² Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Imam Sadiq University;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7612-5227>

Received: 21 April 2022
Received in revised form: 2 August 2022
Accepted: 25 August 2022

1. Introduction

Discourse, defined as "the use of language for communication," inherently establishes a bidirectional relationship between language and discourse. Linguistic pragmatics, a prominent approach in modern linguistics, examines how speech acts between speaker and audience fulfill specific communicative goals. The persuasive dimension of language is a foundational element of pragmatics. This study explores the techniques speakers employ to attract and persuade audiences, which is a key objective of both applied linguistics and this research. The Quranic story of Joseph (A.S), known as the "best of stories," has always been a focal point for Quranic scholars, explored from multiple perspectives. A prevalent interpretation of this narrative posits Joseph's ascent from the depths of humiliation (*zelat*) to the heights of honor (*ezat*). This research delves into the dichotomy of 'ezat' and 'zelat' in Joseph's (A.S) story using the "semiotic square" approach. A close examination of these two terms reveals a dynamic interplay, where the apparent poles of honor and humiliation in this Surah are constantly shifting, and the points of tension and attraction between them are not fixed. Given the Quran's primary objective of conveying messages for human guidance, its narratives cannot be dismissed as serving merely aesthetic or artistic purposes. Consequently, the semiotic analysis of Quranic narratives and the process of meaning-making within discourse production become particularly significant (Fallah et al., 2020, p. 27).

Research Question

This research aims to introduce the semiotic square model and, by employing it, elucidate the discourse between these two key Quranic concepts. It also seeks to answer the question of how the dichotomous signification of 'ezat and zelat' is configured in Surah Yusuf based on the semiotic square, and how this dichotomy is textually realized within this narrative.

2. Literature review

Studies in "semiotics" are among the new disciplines in the contemporary world, which examine sign systems and can be considered one of the up-to-date sciences of our era. Today, the rapid progress of fields such as semiotics has introduced new possibilities and brought the study of religious language and texts into a new phase. These new tools and modern sciences offer researchers a novel spectrum and new semantic horizons. Generally speaking, utilizing up-to-date sciences allows for the expansion of semiotics using the capacity of religious texts on one hand, and on the other, it opens new avenues in the analysis of these texts and helps uncover and identify the prevailing discourse in the Holy Qur'an. Among these, the present study relies on the semiotic square model as pursued in the Paris School of Semiotics. This model, first introduced by Algirdas Julien Greimas, is selected because it provides a representation of the deep semantic structure of the text based on dynamic oppositional relations. Analyses based on this square can be effective in achieving a precise understanding of these texts.

Throughout history, Quranic scholars have employed various methods and models to understand the concepts of Quranic stories. Sometimes, they have relied on the Quranic verses themselves to grasp the essence of these stories, while at other times, they have applied different narratology frameworks. The Quranic story of Joseph (A.S), known as the "best of stories," has always been a focal point for Quranic scholars, explored from multiple perspectives. But what is repeatedly told about this story is that Joseph ascended from the depths of humiliation (zelat) to the heights of honor (ezat). This research delves into the dichotomy of honor and humiliation in Joseph's (A.S) story using the "semiotic square" approach. A Close examination of these two terms reveals that the poles of honor in this surah are constantly switching, and the points of tension and attraction between these poles are not fixed. Moreover, different content forms can manifest as a single expressive form within a text. Given that the primary objective of the Quran is to convey messages for the guidance of humanity,

it cannot be claimed that narratives in the Quran serve merely aesthetic and artistic purposes. Consequently, the necessity of semiotic analysis of Quranic narratives and the method of meaning-making in the context of discourse production becomes particularly significant (Fallah et al., 2020, p. 27).

This research is of high significance as it attempts to use a model of semiotics in the field of Quranic studies. In addition, the findings of this research will be influential in explaining the dichotomy of ezat and zelat in the Holy Quran, centering "keramat" (dignity).

3. Results

The story of Joseph (A.S) known as the "best of stories" can be examined from various perspectives. A wide range of studies using various models have been conducted to reach a more accurate understanding of this story so far. Among these, the models of semiotics can be drawn upon for research into this story. Here this model analyzes the textual structures of the dichotomy of "ezat and zelat" in the Quranic story of Joseph (A.S) and elucidates the process of their signification in the Quranic discourse of this narrative, addressing whether Joseph the Prophet indeed experienced a period of earthly humiliation. Analyzing the dichotomy of honor and disgrace in the story of Joseph (A.S) using the "semiotic square" reveals that the poles of apparent honor and disgrace in this surah are constantly switching, and the positions of attraction and tension between these poles are not fixed. Additionally, different content forms can manifest as a single expressive form in a text. Another finding of this research is that, contrary to what many interpreters and Quranic scholars believe—that Joseph's life was a mix of honor and disgrace—his life is entirely filled with both earthly and heavenly honor. In this context, the square of veridiction, derived from the Greimas square, aids the reader in

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۵، ش ۶ (پیاپی ۸۱)، مهر و آبان ۱۴۰۴، صص ۳۳۹-۳۰۵

مقاله پژوهشی

<https://lrr.modares.ac.ir/article-14-60924-fa.html>

نشانه معناشناسی «عزت و ذلت» در داستان قرآنی یوسف (ع)

براساس الگوی مربع معنایی گریماس

آزاده عباسی^{۱*}، فاضله میرغفوریان^۲

۱. دانشیار گروه قرآن - دانشگاه قرآن و حدیث، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه معارف - دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱

چکیده

ظرفیت قصص قرآنی که متونی هستند سرشار از نشانه‌ها و معانی، همواره زمینه را برای به‌کارگیری روش‌ها و رویکردهای متنوع مطالعه و تحلیل متن فراهم می‌سازد تا لایه‌های درهم‌تنیده و روی هم افتاده متن از هم باز شوند و فرایند ساخت معنا برای مخاطبان روشن‌تر شود. مقاله حاضر بر الگوی «مربع نشانه‌شناسی» یکی از الگوهای گریماس بنیان‌گذار مکتب نشانه‌شناسی پاریس استوار است که به تجزیه و تحلیل سازوکار ساخت معنا در فرایند تولید متن می‌پردازد. مربع «نشانه‌شناسی» خوانش روشمند متن را به ما می‌آموزد و اینکه چگونه می‌توان براساس روابط متقابلی یک متن را به سخن درآورد. این نوشتار بر آن است تا با به‌کارگیری این الگو به تحلیل ساخت‌های متنی دوگان «عزت و ذلت» در داستان قرآنی یوسف (ع) بپردازد و فرایند شکل‌گیری دلالت آن دو را در گفتمان قرآنی این داستان تبیین کند. رهاورد این پژوهش در راستای بسط مربع نشانه‌شناسی آن است که در یک متن امکان جابه‌جایی مداوم قطب‌ها و مقوله‌ها وجود دارد؛ بدین معنا که در فرایند گفتمان‌سازی با آنکه در تحلیل دوگان «ذلت و عزت» در سطح محتوا با هشت صورت مواجهیم، ولی برخلاف معمول که در سطح بیان، صورت‌بندی‌های متناظر آن می‌تواند چند نفر یا چند چیز باشد، در داستان یوسف (ع) صورت‌بندی متناظر آن یک نفر است آن هم یوسف نبی (ع). اما درخصوص داستان یوسف نبی (ع) می‌توان گفت این مربع به ما نشان می‌دهد زندگی آن حضرت سراسر عزتمندی و بزرگی بوده است و برخلاف ظاهر داستان که حیات ایشان را عزت توأم با ذلت نشان می‌دهد. در این میان استفاده از مربع حقیقت‌نمایی ما را در دریافت حقیقت یاری می‌کند.

واژه‌های کلیدی: سوره یوسف، مربع نشانه‌شناسی، مربع حقیقت‌نمایی، عزت، ذلت.

E-mail: Abbasi.a@qhu.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

۱. مقدمه

مطالعات «نشانه‌شناسی» ازجمله دانش‌های جدید در دنیای معاصر است؛ این دانش به واکاوی نظام‌های نشانه‌ای می‌پردازد و می‌توان آن را ازجمله دانش‌های روزآمد در دنیای معاصر علم به‌حساب آورد. امروزه پیشرفت سریع علمی مثل دانش نشانه‌شناسی در دنیای معاصر امکانات جدیدی را پدید آورده و مطالعه زبان دین و متون دینی را وارد مرحله نوینی ساخته است. این ابزارهای جدید و دانش‌های نوین گستره‌ای نو و افق‌های معنایی جدیدی را فراروی محققان قرار می‌دهد. به‌طورکلی می‌توان گفت بهره‌گیری از دانش‌های روزآمد موجب می‌شود از یک‌سو برای بسط دانش نشانه‌شناسی از ظرفیت متون دینی استفاده شود و از سوی دیگر زمینه‌های جدیدی در تحلیل متون دینی گشوده شود و گفتمان حاکم بر قرآن کریم کشف و شناسایی گردد. در این میان، پژوهش حاضر بر الگوی مربع نشانه‌شناسی آن‌چنان‌که در مکتب نشانه‌شناسی پاریس دنبال می‌شود، تکیه دارد. این الگو که برای اولین بار توسط الگيرداس یولین گریماس^۱ مطرح شد به‌عنوان الگوی منتخب، بازنمودی از ژرف‌ساخت معنایی متن، مبتنی بر روابط تقابلی پویا را به‌دست می‌دهد. تحلیل‌هایی که بر این مربع استوار است می‌تواند در فهم دقیق این متون کارآمد باشد.

قرآن‌پژوهان در طول تاریخ از روش‌ها و الگوهای گوناگونی برای فهم مفاهیم قصص قرآنی استفاده کرده‌اند؛ گاهی برای فهم فحوای این داستان‌ها از خود آیات قرآنی مدد گرفته‌اند و گاهی انواع مختلف الگوهای روایت‌شناسی را به‌کار بسته‌اند. داستان قرآنی یوسف(ع) به‌عنوان «احسن القصص» قرآن همواره مورد اهتمام قرآن‌پژوهان بوده است و از زوایای متعدد مورد بررسی قرار گرفته است. اما آنچه همواره درباره این داستان مطرح می‌شود این است که یوسف در زندگی خود از اوج ذلت به قله عزت رسید. اکنون واکاوی دوگان عزت و ذلت در داستان یوسف(ع) براساس «مربع نشانه‌شناختی» موضوع اصلی این پژوهش است. دقت در این دو واژه نشان می‌دهد که قطب‌های عزت در این سوره دائماً در حال جابه‌جایی‌اند و مواضع کشش و تنش بین این دو قطب ثابت نیستند، ضمن آنکه صورت‌های محتوایی متفاوت می‌توانند در یک متن فقط یک صورت بیانی داشته باشند. از آنجا که هدف اصلی قرآن انتقال پیام در راستای هدایت بشر است، نمی‌توان ادعا کرد که روایت در قرآن تنها کارکرد زیبایی‌شناختی و هنری دارند. بر همین اساس لزوم نشانه‌شناختی روایات قرآن و نیز شیوه تولید معنا در راستای تولید گفتمان اهمیت ویژه‌ای می‌یابد (فلاح و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۲۷)

این پژوهش سعی دارد ضمن معرفی این الگو و با بهره‌گیری از آن، به تبیین گفتمان میان این دو مفهوم کلیدی قرآنی بپردازد و به این سؤال پاسخ دهد که دلالت دوگان «عزت و ذلت» براساس مربع نشانه‌شناسی در سوره یوسف چگونه صورت‌بندی شده است؟ و این دوگان در این داستان چگونه تحقق متنی می‌یابند؟

این جستار از آن جهت که تلاشی در نحوه به‌کارگیری یکی از الگوهای نشانه‌شناسی در حوزه مطالعات قرآنی است دارای اهمیت ویژه است؛ افزون بر اینکه دستاوردهای این پژوهش در تبیین دوگان عزت و ذلت در قرآن کریم با محوریت «کرامت» راهگشا خواهد بود.

۲. پیشینه تحقیق

در یادکرد از سابقه این پژوهش گفتنی است که این دوگان در سخنان معصومین (ع) و به‌ویژه واقعه عاشورا کاویده شده است، اما این دو واژه تاکنون در قرآن کریم در کنار یکدیگر مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. مقالاتی نیز به تنهایی به بررسی و واکاوی واژه «عزت» در قرآن کریم پرداخته‌اند که جملگی در اوایل دهه هشتاد شمسی در تعداد صفحات بسیار کوتاهی نگاشته شده است. اما در حیطه پژوهش‌های نشانه‌شناسی که تاکنون درباره داستان یوسف نگاشته شده است، می‌توان به مقاله فریده داودی مقدم با عنوان «تحلیل نشانه معناشناسی گفتمان در قصه یوسف (ع)» (۱۳۹۳) اشاره کرد. بدان بیفزایید مقاله بتول اشرفی و همکاران در مقاله «تجزیه و تحلیل داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم براساس نظریه پراپ و گریماس» (۱۳۹۴). براساس آنچه ذکر شد این گفتار نخستین گام است در معرفی کارکرد مربع نشانه‌شناسی در تبیین دوگان عزت و ذلت در داستان یوسف نبی (ع). همچنین می‌توان از مقاله «نشانه معناشناسی گفتمان تبلیغی موسی (ع)» (۱۳۹۶) که در شماره ۴۰ مجله جستارهای زبانی چاپ شده است یاد کرد.

۳. چارچوب نظری

در ادامه سعی شده است برخی موارد ضروری به عنوان مبانی بحث تبیین شود.

۱-۳. مکتب نشانه‌شناسی پاریس

مکتب نشانه‌شناسی پاریس بنا بر تفکر نشانه‌شناختی فیلسوفی لیتوانیایی تبار به نام الگیر یولین گریماس (۱۹۱۷-۱۹۹۲م) بنا شد. تلاش مکتب پاریس این بود که به «چگونگی کارکرد، تولید و دریافت معنا در یک متن یا گفتمان دست یابد» (شعیری، ۱۳۹۲، ص. ۲۰). گریماس به دنبال کشف روش تحلیل بود و به دست او ساخت‌مندترین روش‌شناسی برای معناشناسی و نشانه‌شناسی پدید آمد (پاکتچی، بی‌تا، ص. ۵۰۰)؛ به دیگر سخن می‌توان گریماس را به‌عنوان پایه‌گذار «مکتب نشانه‌شناسی پاریس» معرفی کرد (چندلر، ۱۳۹۷، ص. ۲۶).

«پروژه نشانه‌شناختی»^۲ (Nöth, 1990, p.314) گریماس حاصل کوشش او برای تجزیه و تحلیل و صورت‌بندی تمام جنبه‌های (گفتمان/متن) تبیین فرایند تولید معنا و شکل یافتن دلالت در گفتمان بود. «آنچه که در این مکتب برای یک نشانه‌شناس محور توجه است، این است که چه چیزی یک گفته^۳ را معنادار می‌کند، آن گفته چگونه دلالت می‌کند و چه چیزی در سطح عمیق‌تر (انتزاعی‌تر) مقدم بر آن هست که در سطح اظهار و عبارت چنین معنایی را به دست داده است» (Martin & Ringham, 2006, p. 174). گریماس در یک مقاله که در سال ۱۹۵۶م به چاپ رساند به سوسور که اهمیت ویژه‌ای به مفهوم نشانه و درک معنا می‌داد پرداخت. درواقع سوسور معتقد بود که معنا در تک‌تک لغات قرار نمی‌گیرد، بلکه در یک سیستم پیچیده از ارتباطات یا ساختار قرار می‌گیرد. این عقیده در مرکز نشانه‌شناسی گریماس و کاربرد زبان‌شناسی در فاعل‌شناسا قرار گرفت (Martin & Ringham, 2006, p. 222).

دامنه تألیفات گریماس بسیار گسترده است (دینه‌سن، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۱). یکی از تألیفات مهم و تأثیرگذار او در سال ۱۹۷۰م گریماس کتاب درباره معنا را می‌نویسد و مدلی با عنوان ساختار ابتدایی معنا و متناسب‌شده در سطح عمیق متن را ارائه می‌دهد، به‌طوری‌که روابط ساختاری پنهان و نهفته‌ای که این معنا را تولید می‌کند به نمایش می‌گذارد و چگونگی کارکرد، تولید و دریافت معنا در نظام‌های گفتمانی را تبیین می‌کند. او به نوعی نظریه پروپ را کامل کرده است (احمدی، ۱۳۷۰، ص. ۱۶۳). این مدل براساس یک ساختار تضادی دوگانه قرار دارد، هیچ فرازی بدون فرود و هیچ خوبی بدون بدی نیست، به عبارت دیگر معنا از تضادهایی بین دو جزء کوچک‌تر که ما درک می‌کنیم به‌وجود می‌آید. گریماس ساختار ابتدایی‌اش را وسعت بخشید تا اصطلاحات و متناقض‌ها را در آن بگنجاند. در اواخر

دهه ۱۹۶۰ این طرح پیشرفت بیشتری کرد که باعث تولید یک ارائه تصویری شد که با عنوان «مربع نشانه‌شناسی» شناخته شد (Martin & Ringham, 2006, p. 223). گریماس در سال ۱۹۷۰ م با طرح مربع معناشناسی تلاش کرد تا ساختار بنیادین معنا را از طریق این مربع بیان کند. این مربع برای استخراج سازه‌های اساسی معنا در هر نظام معنایی مفید و کارآمد است (رهنما، ۱۳۹۲، ص. ۱۷)، چراکه این الگو نشان می‌دهد در ژرف‌ساخت^۵ (محتوا) یک گفته چه بوده که در رو ساخت (بیان) چنین بیان و اظهار شده و چگونه معنادار شده است و چطور معنادار می‌شود. «می‌توان گفت تمام ساختار روبنایی گفتمان بر این ژرف‌ساخت که همان نقطه مرکزی گفتمان محسوب می‌شود، استوار است» (شعیری، ۱۳۸۱، ص. ۱۲۷)، چراکه معناشناسی از طریق تظاهر سطحی متن امکان‌پذیر نیست، بلکه این امر طی عملیات معنایی عمیق که متن از آن‌ها تشکیل شده است، صورت می‌گیرد، از این رو «مربع نشانه‌شناسی» به تولید معنا و کشف معنایی می‌پردازد که در اعماق نص وجود دارد. (شعیری، ۱۳۸۷، ص. ۱۳۲). شایان توجه است که گریماس فقط بر سطح محتوا که دو ساختار روایت را مشخص می‌کند تمرکز دارد (مرباط، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۳).

۱-۳. مربع نشانه‌شناسی^۶

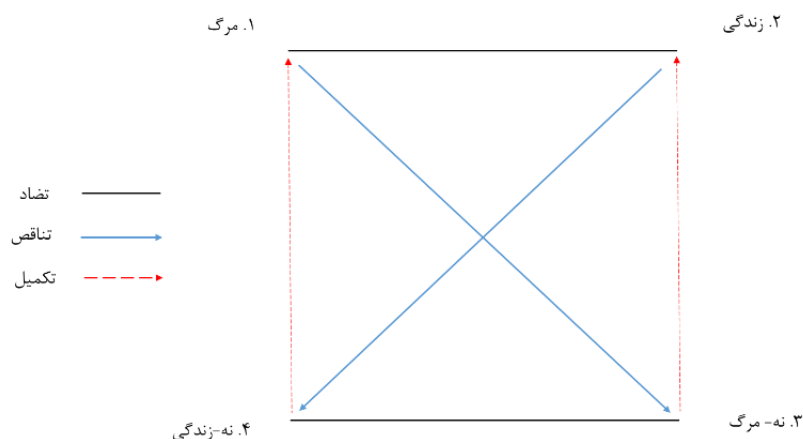
مهم‌ترین ویژگی مربع معناشناسی، این است که امکان نمایش چرخه تدریجی حرکت قطب‌های اصلی متن در قالب یک مربع را فراهم می‌کند تا فرایند خط سیر چگونگی تولید معنا در یک متن تبیین شود، به دیگر سخن، این الگو نشان می‌دهد که چگونه معنا در میان دو مفهوم متقابل و محوری در یک متن، حرکت می‌کند و جابه‌جا می‌شود.

گریماس در فرهنگ توصیفی خود «مربع نشانه‌شناختی» را چنین تعریف کرده است: «بازنمود تصویری مفصل‌بندی منطقی هر مقوله معنایی» (Greimas, Algirdas. & Joseph Courtes, 1982, p. 308). براساس این تعریف، مربع نشانه‌شناختی بر «مفصل‌بندی منطقی» استوار است، یعنی شیوه مفصل‌بندی و ترکیب‌بندی میان همان مقولات منطقی‌ای که از زمان ارسطو رایج بوده است. آنچه در کار گریماس جدید است، ارائه مفصل‌بندی میان مقولات منطقی در یک طرح تصویری و استفاده از آن در تحلیل هر مقوله معنایی است. بدین ترتیب در الگوی مربع گریماس باید نوع مفصل‌بندی متضادها در ساختار مربع مورد بررسی قرار گیرد و اینکه برای شکل‌گیری یک مقوله چه مفصل‌بندی اتفاق می‌افتد و چه فرایندی پیموده می‌شود. ارزش مربع این است که ساختار اولیه معنا

را شکل می‌دهد و مدلی است که می‌تواند از یک دوگان ساده گرفته تا بالاترین دوگان‌ها را تحلیل کند؛ یعنی ظواهر پیچیده ساختار معنایی را ملموس‌تر به نمایش بگذارد. درواقع این مربع انواع گوناگونی از تقابل‌ها را برای شکل دادن یک الگو و شاکله منسجم، سازمان می‌دهد.

۲-۳. ترسیم مربع نشانه‌شناسی

مربع نشانه‌شناسی گریماس، از چهار واژه تشکیل شده است که «می‌توان آن‌ها را به چهار موقعیت بر روی مربع تشبیه کرد. از مجموع این چهار موقعیت، سه نوع ارتباط حاصل می‌شود: تقابل^۷ تضادی^۸ که بر روی محور متضادها یعنی بین دو واژه بالایی مربع (مرگ و زندگی) وجود دارد. تقابل تناقضی^۹ که بین متضاد و نفی آن ایجاد می‌شود (مرگ و نقض مرگ). تقابل تکمیلی^{۱۰} بین نفی متضاد و واژه مثبت برقرار می‌شود (نقض مرگ و زندگی)» (شعیری ۱۳۸۱، ص. ۱۲۹).

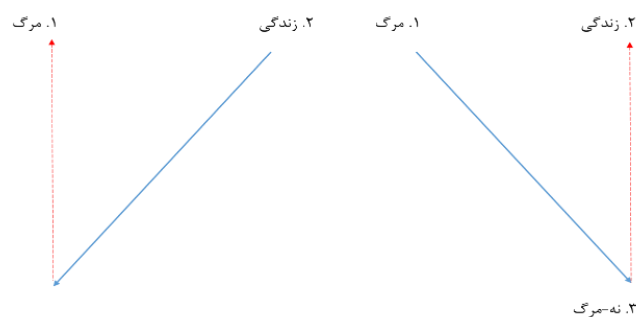

شکل ۱: مربع نشانه‌شناختی مرگ و زندگی

Figure 1: The Semiotic Square of Life and Death

«برای متضاد بودن باید دو لغت با هم اشتراک داشته باشند، مانند گرما و سرما که هر دو در درجه حرارت مشترک‌اند یا بلند و کوتاه که هر دو در ارتفاع مشترک‌اند» (Ringham, 2006, p. 174). درواقع «پویایی کلام (یا متن) که با مسئله گذر از مرحله‌ای به مرحله دیگر برای ایجاد (Martin &»

تغییر وضع گره خورده است، بحث «شدن» را به میان می‌آورد. «شدن» پایه و اساس معناشناسی گریماس را تشکیل می‌دهد. به قول وی، معنا هنگامی پدید می‌آید که تغییری رخ دهد» (شعیری، ۱۳۸۱، ص. ۸۱). حال باید تغییر این فرایند را کشف کرد و دید مسیر حرکت بر روی این مربع به چه شکل است و چه نوع ارتباطی بین واژه‌های تشکیل‌دهنده این مربع برقرار است (همان، ص. ۱۲۸). تفکر حاکم بر این مربع، اساس حرکت را «نه» می‌داند، تا به چیزی «نه» نگوییم نمی‌توانیم به سمت متضاد آن حرکت کنیم. پس براساس منطق حاکم، ابتدا باید تضاد [مقوله] را نقض کنیم. تنها در صورت نقض یک متضاد [مقوله] است که می‌توان به سوی متضاد دیگر رهسپار شد. برای عبور از زندگی به مرگ باید ابتدا زندگی را نقض کرد. بدین ترتیب لازمه مرگ، نقض زندگی و لازمه نقض زندگی، خود زندگی است (شعیری، ۱۳۸۱، ص. ۱۲۸). نحوه حرکت در این مربع به شکل زیر است.

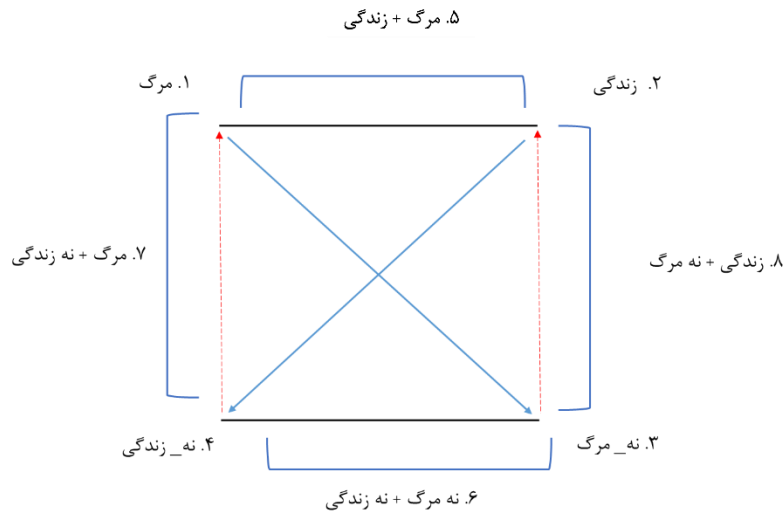
شکل ۲: مسیر حرکت در مربع نشانه‌شناسی

Figure 2: The path of movement in the semiotic square

چنانکه ملاحظه می‌شود برای تولید معنای زندگی در قالب یک مربع که در راستای فرایند معناسازی ترسیم می‌شود، ابتدا باید از مرگ به سوی نقض آن و در ادامه به سمت زندگی حرکت کنیم.

۳-۱-۳. عناصر تشکیل‌دهنده مربع نشانه‌شناسی

به طور کلی مربع نشانه‌شناسی شامل عناصر زیر است: ۱) ترم‌های ساده (مقوله، حد یا قطب ساده؛ ۲) متاترم‌ها یا ترم‌های ترکیبی (مقوله یا حد ترکیبی یا قطب مرکب؛ ۳) روابط بین ترم‌ها (Hebert, 2011, p.41). در شکل زیر مربع مرگ و زندگی را ملاحظه می‌کنید.

شکل ۳: عناصر مربع نشانه‌شناسی

Figure 3: Elements of the Semiotic Square

۱) ترم‌های ساده: ^{۱۱}چهار ترم یا قطب ساده این مربع عبارت‌اند از:

موقعیت ۱ (مرگ)؛

موقعیت ۲ (زندگی)؛

موقعیت ۳ (نه-مرگ)؛

موقعیت ۴ (نه-زندگی).^{۱۲}

۲) ترم‌های مرکب یا متاترم ^{۱۳}: این مربع شامل شش متاترم است که البته دو ترم بی‌نام ۹ و ۱۰ عملاً در عالم خارج ظهوری ندارند. متاترم‌ها، ترم‌هایی هستند که از ترکیب چهار ترم ساده به وجود می‌آیند. هنگامی که دو ترم مختلف به صورت متوالی در یک زمان در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرند، متاترم‌ها وارد بازی می‌شوند.

موقعیت ۵ (۲+۱=زندگی+مرگ): ترم پیچیده؛^{۱۴}

موقعیت ۶ (۳+۴=نه-مرگ+نه-زندگی): ترم خنثی؛^{۱۵}

موقعیت ۷ (۱+۴=مرگ+نه-زندگی): اشاره‌گر مثبت؛^{۱۶}

موقعیت ۸ (ترم ۲+ترم ۳=زندگی+نه-مرگ): اشاره گر منفی.^{۱۷}

گفتنی است مثبت و منفی بودن اشاره‌گرها هیچ‌گونه بار ارزشی ندارند و برای زیرشاخه‌سازی آورده می‌شوند.

دو روش اصلی برای فکر کردن دربارهٔ اشاره‌گرهای مثبت و منفی وجود دارد. یک راه این است که آن‌ها را به‌عنوان تشدید یک ترم در نظر بگیریم و این کار با تأیید ارزش معنایی یکی و به طور هم‌زمان با ابطال متضاد آن ارزش انجام‌پذیر است. از این رو می‌توانیم بگوییم که اشاره‌گرها می‌توانند نشان‌دهندهٔ شدت بالاتری از ترم ۱ یا ۲ باشند که از آن‌ها استخراج می‌شوند. برای مثال (زندگی+نه-مرگ) به وضعیت شدید زندگی مربوط می‌شود، مانند سرزندگی خارق‌العاده.

راه دوم این است که آن‌ها را به‌عنوان تضعیف (کمرنگ) شدن آن ترم تفسیر کنیم (به‌عنوان مثال، مرگ+نه-زندگی، هنوز زندگی است، اما با شدت کمتر). یعنی ویژگی‌های مرگ در او افزایش یافته و ویژگی‌های زندگی کاهش یافته است. در این مقاله از راه اول استفاده کرده‌ایم و ترم‌های ۵ و ۶ را از ترم‌های ۱ و ۲ شدیدتر در نظر گرفته شده‌اند.

۳-۱-۴. تجزیه و تحلیل مربع به‌طور کلی می‌توان در این مربع سه سطح تحلیل را بیان کرد:

۱. آیا موضوعات یا ابژه‌های تحت پوشش یک موقعیت معین در مربع در عالم واقع وجود دارند یا خیر؟ برای مثال، در مربع نشانه‌شناختی مرگ و زندگی در عالم واقع، کسی نمی‌تواند هم‌زمان مرده و زنده باشد و این مطلب فقط درمورد موجودی مانند «خون‌آشام» صدق می‌کند.

۲. آیا موقعیتی در مربع می‌تواند با واژه‌ای بیشتر یا کمتر تناسب داشته باشد؟ به این معنا که آیا می‌توان آن را با یک کلمه یا عبارت موجود استاندارد نام‌گذاری کرد؟ به‌عنوان مثال، ترم خنثای «نه زنده و نه مرده» یک الگوی حقیقی واژگانی درست ندارد، اما کلمات «زامبی» و «مردۀ زنده» به موارد خاصی در این طبقه‌بندی اشاره دارند.

۳. آیا هر موقعیت در یک مربع مشخص در متن به صورت متناظر وجود دارد؟ به‌طور کلی، تنها برخی از موقعیت‌های احتمالی در یک متن ظاهر می‌شوند.

این مربع ممکن است در یک سطح معناشناختی استاتیک و ثابت یا یک سطح دینامیکی و پویا که با تغییرات موقعیت هر یک از اشیا در طول زمان مشخص می‌شود، استفاده شود.

گفتنی است که یک عمل نشانه‌شناسانه — حتی یک واحد پیچیده مانند رمان — لزوماً از همه

موقعیت‌های ممکن استفاده نمی‌کند و آن‌ها را به‌کار نمی‌گیرد. شایع‌ترین ترم‌ها همان دو عبارت متضاد (یکی یا دیگری)، ترم پیچیده (هر دو) و ترم خنثی (هیچ یک) هستند.^{۱۸}

۵-۳. مربع حقیقت‌نمایی^{۱۹}

الگوی مربع حقیقت‌نمایی برگرفته از مربع نشانه‌شناسی الگویی تحلیلی برای نمایان‌ساختن فرایند حقیقت‌نمایی در یک متن است و به مقایسه جنبه باطنی و ظاهری متن می‌پردازد و درنهایت راستی یا ناراستی بودن یک فرایند را تبیین می‌کند. توسعه و گسترش حقیقت‌نمایی این مربع بر تقابل بین «ظاهرشدن» یا «نمود» و «وجود داشتن» یا «بودن» پایه‌ریزی شده است. از این رو دو قطب اصلی این مربع را همیشه «بود: وجود»^{۲۰} و «نمود: ظهور»^{۲۱} تشکیل می‌دهد (Greimas.; Courtâes, 2006, 369). گریماس - کورتز در قالب تحلیل مربع نشانه‌شناختی حقیقت‌نمایی، مقصود خود را در فرهنگ توصیفی‌شا

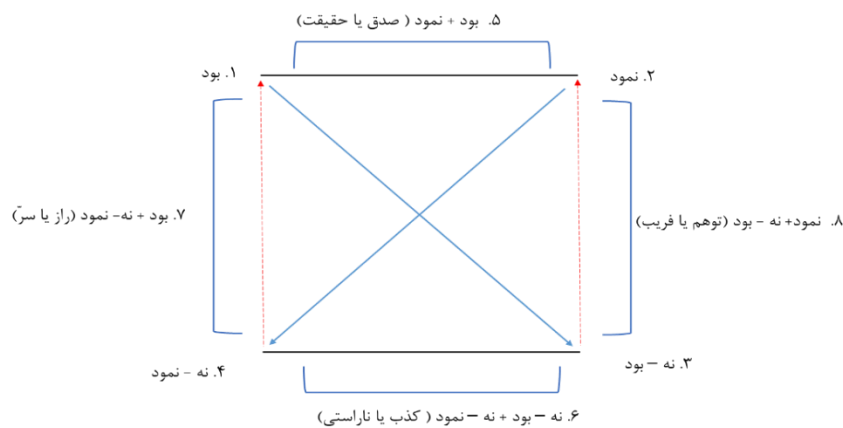
به شکل زیر توضیح داده‌اند. در این مربع صور حقیقت‌نمایی وضعیت‌های زیر را تولید می‌کنند:

صورت صدق یا حقیقت یا راستی^{۲۲}=بودن+نمودن

صورت کذب یا ناراستی^{۲۳}=نه‌بودن+نه‌نمودن

صورت راز یا سر^{۲۴}=بودن+نه‌نمودن

صورت توهم یا فریب^{۲۵}=نه‌بودن+نمودن

شکل ۴: ارکان مربع حقیقت‌نمایی

Figure 4: Components of the Veridictory Square

۲-۳. معنای عزت و ذلت

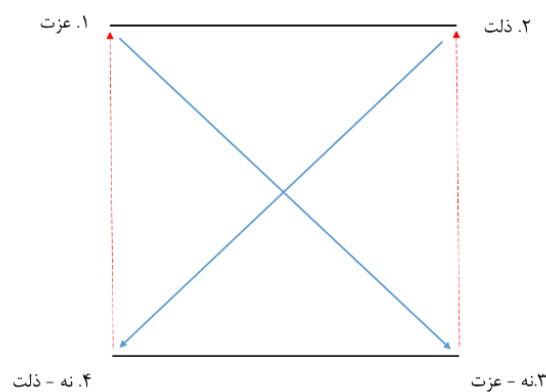
عزت: یکی از مصادر فعل *عَزَّ يَعِزُّ* است (ابن درید، بی‌تا، ج. ۱۰/ص. ۱۲۹۰) *عَزَّ* و *عَزَاةٌ* به معنای بزرگواری بودن از دیگر مصادر این ریشه‌اند (ابن درید، بی‌تا، ج. ۱۰/ص. ۷۴) زمانی که گفته می‌شود «عَزَّ الرجل يَعِزُّ» یعنی فرد بعد از ذلت قوی و قدرتمند شد (الصاحح، بی‌تا، ج. ۳/ص. ۸۸۵). «أعزَّته» یعنی او را اکرام کردم و او را مورد محبت قرار دادم (تهذیب اللغة، بی‌تا، ج. ۱۰/ص. ۶۴). عزت به معنای قدرت و چیرگی (الصاحح، بی‌تا، ج. ۳/ص. ۸۸۶)، بلندمرتبی و نفوذناپذیری و امتناع نیز آمده است (ابن سیده، بی‌تا، ج. ۱۰/ص. ۷۲). عزت بر خلاف اکرام به معنای استعلا و برتری است (مصطفوی، ۱۳۷۱، ج. ۱۰/ص. ۴۶). بدین معنا که «اکرام» عزت و برتری عارضی است، ولی «عزت» واقعی، عزت و استعلا ذاتی است.

این عزت می‌تواند در اثر *عَرَضَ*‌هایی همچون مال، عنوان، تکلف، دعوی و انتساب و غیره حاصل شود (مصطفوی، ۱۳۷۱، ج. ۸/ص. ۱۱۴). واژه «عزیز» نیز از این ریشه است و لقبی است که مانند امیر و ملک برای حاکم یک سرزمین به‌کار می‌رود، چراکه او دارای قدرت و تسلط بر مردمان سرزمینش است. در قدیم این لقب برای ملوک مصر به‌کار می‌رفته است (زبیدی، بی‌تا، ج. ۸/ص. ۱۰۵). عزیز از صفات الهی نیز است و عزت کامل در وجود وی تحقق می‌یابد، زیرا او وجودی است ازلی و ابدی که هیچ چیز نمی‌تواند بر آن چیره شود (ر.ک. مصطفوی، ۱۳۷۱، ج. ۸/ص. ۱۱۴). آیات متعددی از قرآن کریم به این مطلب اشاره کرده است که عزت واقعی از آن خداوند است «فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا» (نساء: ۱۳۹)، «إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا» (یونس: ۶۵) یا «فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا» (فاطر: ۱۰) و در آیه‌ای دیگر بعد از عزت خداوند از عزتمندی رسول خدا و مؤمنان نیز سخن گفته شده است: «... الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون: ۸). با توجه به آیه اخیر انتظار می‌رود یوسف نبی (ع) به‌عنوان رسول خداوند یا دست‌کم فردی مؤمن از عزتمندی برخوردار باشد حال آنکه در ظاهر داستان یوسف (ع) این عزتمندی در همه مراحل زندگی آن حضرت مشاهده نمی‌شود و همواره در زندگی ایشان مسئله صعود از حضيض ذلت به اوج عزت از سوی مفسران و قرآن‌پژوهان مطرح می‌شود. حال ما درصددیم در این نوشتار به بررسی این مسئله بپردازیم.

ذلت: ذلت مصدر فعل ذَلَّ يَذِلُّ است که مصادر مَذَلَّةً و ذَلَالَةً از دیگر مصادر آن هستند (فیروزآبادی، بی تا، ج ۳/ص ۵۱۹). ذلت به معنای پستی و خواری در مقابل کسی است که مرتبه‌ای بالاتر دارد (مصطفوی، ۱۳۷۱، ج ۱۰/ص ۴۶). واژه ذلت، نقیض عزت است (ابن منظور، بی تا، ج ۱۱/ص ۲۵۶)، مفهوم ذلت می‌تواند در نفس انسان و حقیقت وجود وی ایجاد شود یا به واسطه عوارض یا اعمالی همچون فقر، جهل، یا ضعف و غیره؛ البته عزت و ذلت نسبت به یکدیگر دو امر نسبی‌اند و نسبت به دیگران سنجیده می‌شوند و نه عزت و ذلت مطلق (مصطفوی، ۱۳۷۱، ج ۳/ص ۳۲۸). از این رو می‌توان گفت فرد عزیز، عزیز است نسبت به افراد پایین‌تر از خود و فرد ذلیل، ذلیل است نسبت به افراد بالاتر از خود (همان).

۴. بحث و بررسی

در این بخش ترم‌های ساده و مرکب و چگونگی فرایند تولید معنای عزت و ذلت با تکیه بر مربع نشانه‌شناسی گرماس در داستان یوسف (ع) بررسی خواهد شد.

شکل ۵: ترم‌های ساده مربع عزت و ذلت

Figure 5: Basic Terms of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

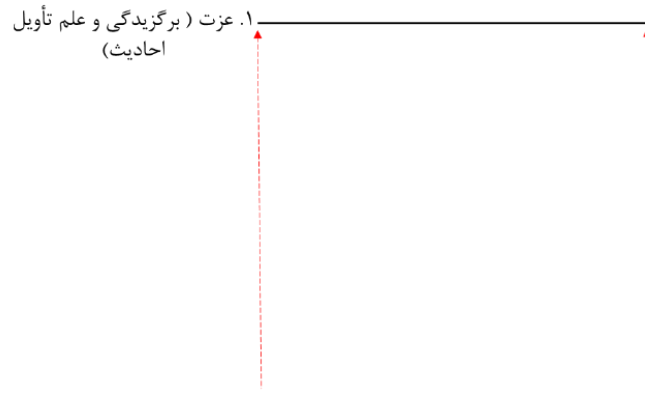
۴-۱. ترم‌های ساده

۴-۱-۱. عزت

در ابتدای سوره با ذکر رؤیای صادقه او و سجده ۱۱ ستاره و خورشید و ماه در مقابلش عزت یوسف (ع) نشان داده می‌شود: ۱۶ اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ۵ (یوسف: ۴) در این آیه به برتری یوسف که مسجود ۱۱ ستاره و ماه و خورشید قرار می‌گیرد، تصریح شده است؛ البته منظور از سجده در اینجا خضوع و تواضع است و گرنه سجده به شکل سجده معمولی انسان‌ها درمورد خورشید و ماه و ستارگان مفهوم ندارد (مکارم، ۱۳۷۴، ج. ۹، ص. ۳۰۹). لذا میان مفسران درمورد مفهوم «سجده» در این آیه گفت‌وگوهایی وجود دارد که پرداختن به آن‌ها خارج از مجال این مقاله است (رک: طبرسی، ۱۳۷۶، ج. ۵، ص. ۳۲۰).

افزون بر این، پس از آنکه یوسف رؤیای خود را برای یعقوب نبی(ع) بیان می‌کند، آن حضرت متوجه برتری یوسف و برگزیدگی او شده و به او متذکر می‌گردد که رؤیایش را برای برادرانش بازگو نکند تا علیه او کیدی نکنند: ۱۶ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۵ (یوسف: ۵). این جمله یعقوب (ع) نشان می‌دهد که آنقدر عزت یوسف حائز اهمیت است که او را محسود برادرانش قرار خواهد داد؛ به همین جهت وی را از کید برادرانش مطلع می‌سازد.

عزتمندی یوسف و زوایای گوناگون آن در ادامه آیات نیز بیان شده است: «وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ ۖ» (یوسف: ۶). با توجه به اینکه فاعل در سه عبارت «يجتبيك ربك» و «يعلمك» و «يتم» خداوند است این نتیجه به‌دست می‌آید که عزت یوسف، امری الهی و خدادادی است. باید توجه داشت که این آیات ابتدایی، بیانگر عزت آسمانی یوسف است و بررسی روند داستان نشان می‌دهد که هنوز نمود زمینی پیدا نکرده است؛ به دیگر سخن برتری یوسف یک عزت آسمانی است که از ابتدا تا پایان این داستان ثابت است ولو اینکه در ظاهر در مواقعی وی را در مذلت زمینی مشاهده می‌نماییم. اوج عزتمندی زمینی در پایان این سوره با تواضع برادرانش و دیگران نمایش داده می‌شود که بدان خواهیم پرداخت.

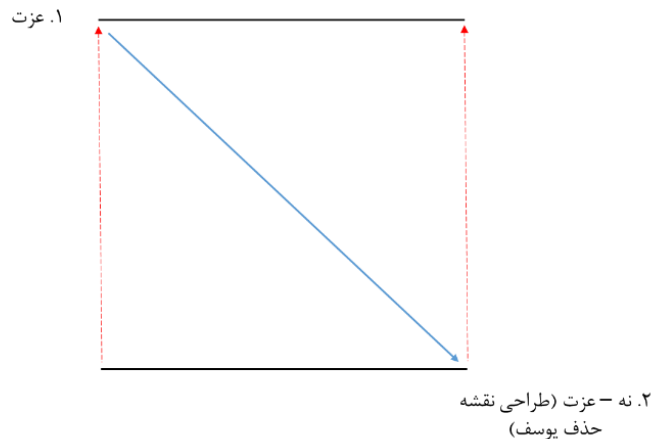
شکل ۶: ترم ۱ مربع عزت و ذلت

Figure 6: Term 1 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۲-۱-۴. نه-عزت

واکاوی سرگذشت یوسف نشان می‌دهد که او در مرحله بعدی از زندگی‌اش، دورانی را می‌گذراند که درواقع «نه-عزت» است. در این مرحله از یکسو یوسف به واسطه رؤیایش، نزد پدر از عزت بالایی برخوردار شده است و این عزت به گونه‌ای است که برادران به‌خوبی آن را درک کرده و یوسف را شایسته آن نمی‌دانند: «إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (یوسف: ۸). از سویی دیگر یوسف نزد برادران دارای عزت نیست و شرایط موجود آن‌ها را به چاره‌جویی واداشته است: «اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ» (یوسف: ۹-۱۰). عبارت «اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ» به خوبی نشان می‌دهد که برادران در صددند تا یوسف را به هر نحو ممکن از یعقوب (ع) نبی دور کرده و او را از جایگاه عزت به زیر کشند. مؤید این سخن نکره بودن «أَرْض» و همچنین معنای واژه «طرح» است؛ «طرح به معنای دورانداختن چیزی است که دیگر انسان به آن احتیاج ندارد، و از آن سودی نمی‌برد» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱/ص. ۹۵).

همین نقشه کشیدن و عملیاتی کردن آن از سوی برادران یوسف، موجب می‌شود تا زندگی یوسف نبی ظاهراً به سمت ذلت میل کند. ذلت بدان معنا که در ظاهر نزد پدر جایگاهی نداشته باشد و به واسطه دوری از محل زندگی دیگر نه خانواده‌ای برای او باقی بماند و نه مال و مقامی. اما این عزت زمینی یوسف تا پایان داستان همچنان باقی است.

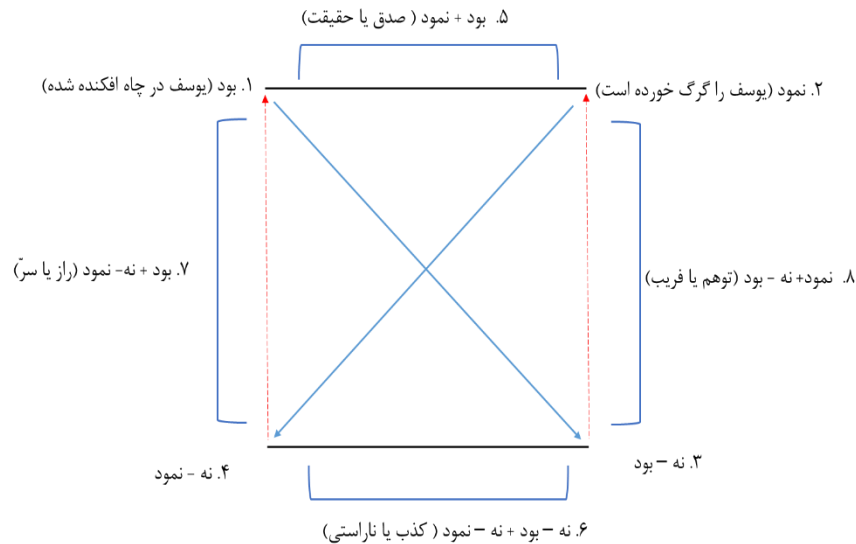

شکل ۷: ترم ۳ مربع عزت و ذلت

Figure 7: Term 3 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۳-۱-۴. ذلت

آغاز فرایند به ظاهر ذلت زمینی در زندگی یوسف، با عملی شدن نقشه‌ای آغاز می‌شود که برادرانش برای او رقم زده‌اند. آن‌ها پس از کسب رضایت از پدرشان (یوسف: ۱۱-۱۴)، وی را با خود همراه می‌سازند و سرانجام در چاه می‌افکنند (بود): «فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ...» (یوسف: ۱۵) و تظاهر می‌کنند که گرگ او را خورده است (نمود): «وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ» (یوسف: ۱۷). پس آنگاه پیراهن خونین وی را نزد پدرشان یعقوب می‌آورند: «وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ» (یوسف: ۱۸). و با این کار به زعم خود پدر خود را فریب می‌دهند (متاترم ۸) از آنجا که یوسف در چاه است و این مسئله برای یعقوب نبی (ع) نمودی ندارد. لذا فقدان یوسف برای آن حضرت مبهم و همچون راز باقی می‌ماند (متاترم ۷). تا اینکه در پایان داستان حقیقت برای همگان روشن می‌شود (متاترم ۵). آنجا که در مصر یوسف را زنده و عزتمند می‌بینند و معلوم می‌شود که گرگ او را ندر دیده است و لذا برادران به خطای خود اعتراف می‌کنند: «قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ» (یوسف: ۹۷).

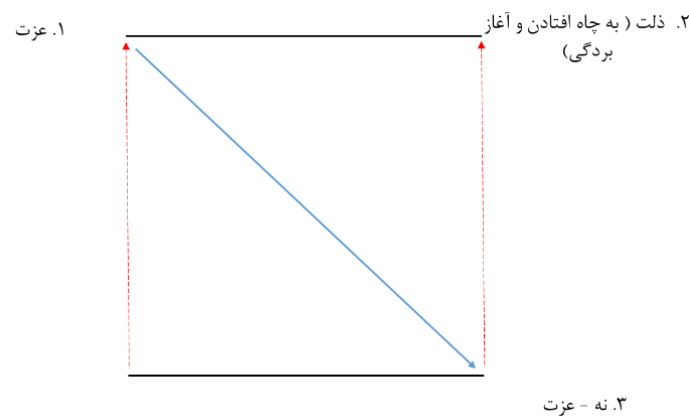

شکل ۸: مربع حقیقت‌نمایی قتل یوسف

Figure 8: The Veridictory Square of Joseph's Murder

روند داستان با کاروانی که او را همراه خود به مصر می‌برد ادامه می‌یابد. کاروانی که از کنار چاه گذر می‌کند یوسف را در قعر چاه دیده و شادمانه او را از قعر چاه بیرون می‌کشد و به عنوان برده با خود به مصر می‌برد: «وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ...» (یوسف: ۱۹). اوج مذلت در این مقطع از زندگی یوسف آن هنگام است که وی به عنوان غلام آن هم به بهای ناچیزی فروخته می‌شود: «وَأَشْرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ» (یوسف: ۲۰). اگر به ادامه آیه ۱۵ سوره دقت شود: «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنْبِتَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» (یوسف: ۱۵) ملاحظه می‌شود که خداوند به یوسف وحی می‌کند که ایشان را از این کارشان آگاه خواهی ساخت و آن‌ها خود ندانند. همین سخن الهی کفایت می‌کند که مذلت ظاهری یوسف در قعر چاه را عین عزت بدانیم که به او وحی می‌شود و او همچنان عزت الهی و آسمانی خود را دارد. از سوی دیگر دروغی که برادران وی به پدرشان گفتند مبنی بر اینکه گرگ یوسف را دریده است و عبارت «وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا» بیانگر اوج ذلت برادران وی است: «قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَلَوْ كُنَّا

صَادِقِينَ» (یوسف: ۱۷). آنگاه که رقیب ذلیل می‌شود به همان اندازه رقیب دیگر عزیز می‌شود و بدین ترتیب عزت یوسف نزد پدرش نیز افزون می‌گردد. «وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ» چه اینکه به خطای دیگر پسرانش آگاه است.

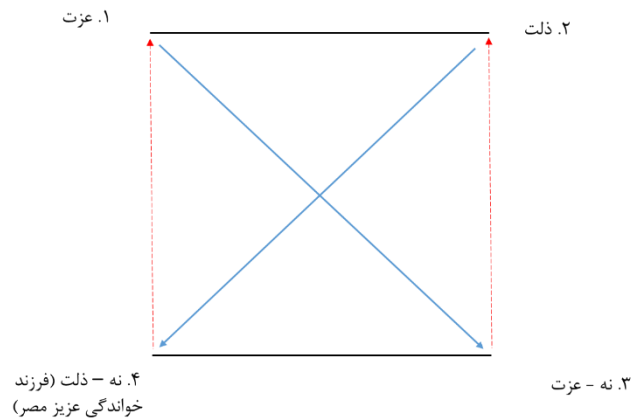

شکل ۹: ترم ۲ مربع عزت و ذلت

Figure 9: Term 2 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۴-۱-۴. نه-ذلت

شروع بازگشت به عزت با اولین حادثه‌ای که ذلت را نفی می‌کند تحقق می‌یابد. عزیز مصر که نامش نیز نمادی از عزتمندی اوست یوسف را خریداری می‌کند. «وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ ...» (یوسف: ۲۱). روند عزت ابتدا با درخواست اکرام یوسف از سوی عزیز مصر و سپس با فرزند خوانده شدن او ادامه می‌یابد «... أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ...» (یوسف: ۲۱) و اینچنین یوسف رفته‌رفته جایگاه والایی را پیدا می‌کند و به سمت از دست دادن ذلت بردگی میل می‌کند. شایسته توجه است که واژه «غلام» در چاه اینک به «ولد» تغییر یافته است و در میانه داستان این لقب از سوی زندانیان به صدیق «یوسف أیها الصدیق» (آیه ۴۶) و در پایان داستان از سوی برادران یوسف به عزیز «یا أیها العزیز» (آیات ۷۸ و ۸۸) منتهی می‌شود.

شکل ۱۰: ترم ۴ مربع عزت و ذلت

Figure 10: Term 4 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

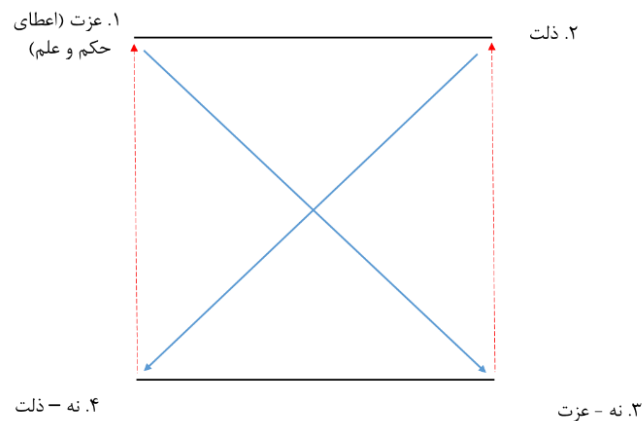
۴-۱-۵. عزت

یوسف نبی بعد از استقرار در قصر عزیز مصر دو جا عزتمند دیده می‌شود؛ یکی آنکه بعد از به چاه درافکنده شدن هم از سوی عزیز مصر عزتمند می‌شود و هم خداوند متعال با اعطای حکومتداری و دانش به وی عزت و بلندی زمینی می‌بخشد: «وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِمَرْأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (یوسف: ۲۱). به این مطلب در آیه بعدی نیز تصریح می‌شود: «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۲۲).

دوم؛ زمانی که حاکم مصر پس از آزادی یوسف از زندان و روشن شدن کید زنان نسبت به یوسف و راستگویی او را برای کارهای خود برگزید و او را دارای منزلت و مقامی و [در همه امور] امین دانست و خداوند به دلیل نیکوکاری وی را مقامی بلند بخشید. «وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْتِنِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ» (یوسف: ۵۰). اقرار زنان و همسر عزیز مصر عزت او را نیز باز می‌گرداند و مرحله‌ای بالاتر از عزت پیش می‌رود که او را راستگو خطاب می‌کنند: «قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَأَوْتَنِي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ

حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْدَتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (یوسف: ۵۱).

امانت‌داری و حفیظ بودن در کنار آگاهی است که می‌تواند در استمرار عزت یوسف مؤثر باشد. یوسف با ارائه راهکار در بطن تأویل خواب آگاهی و حکمتش را مجسم کرده بود. حفیظ بودنش را نیز با امانت‌داری و دوری از خیانت به اثبات رسانده بود و می‌توانست درخواست تسلط بر خزائن زمین را به‌عنوان گامی دیگر به سوی عزتمندی طلب کند. «وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْتِنِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ * قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» بدین ترتیب یوسف در سرزمین مصر مکانت و قدرت داده شد: «وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۵۶).

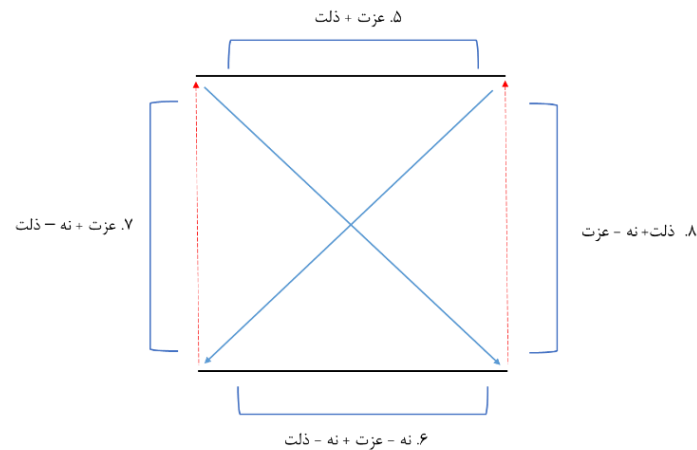

شکل ۱۱: بازگشت به ترم ۱ مربع عزت و ذلت

Figure 11: Return to Term 1 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۲-۴ ترم‌های مرکب

چهار ترم مرکب این مربع در شکل زیر منعکس شده است:

شکل ۱۲: متاترم‌های مربع عزت و ذلت

Figure 12: Meta-Terms of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۴-۲-۱. ذلت + عزت

در این متاترم، مقوله‌ای بررسی می‌شود که در آن خدمشترک «کرامت» در میانه قرار دارد؛ یعنی هیچ یک از عزت و ذلت بر دیگری برتری ندارد. بدین ترتیب دورانی از زندگی یوسف مورد نظر است که در عین عزتمند بودن، ذلت ظاهری هم دارد. در چند دوره زمانی از زندگی یوسف این حالت قابل مشاهده است.

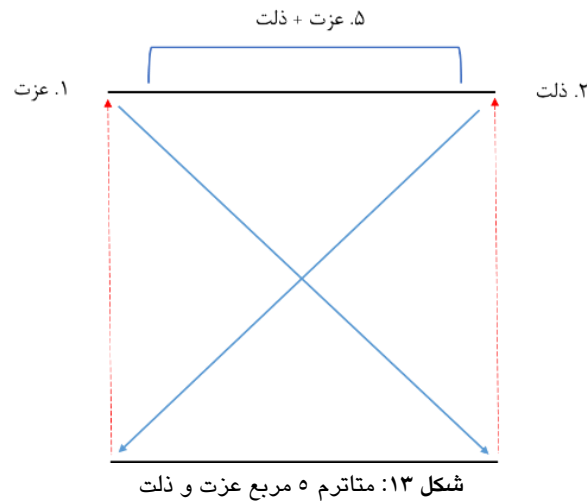
در وهله اول یوسف با ورود به قصر وارد مرحله جدیدی از زندگی خود می‌شود. بررسی کامل این فراز از زندگی ایشان نشان می‌دهد در این مرحله یوسف نبی ذلت و عزت را هر دو با هم داشته است. این مرحله به روشنی در آیه ۲۱ سوره یوسف ملاحظه می‌شود: «وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَأَمْرَأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» (یوسف: ۲۱). دقت در این آیه دو حالت مختلف عزت و ذلت در کنار هم را نشان می‌دهد. در ابتدای آیه عبارت «اشترای» بیان‌کننده حالتی است که یوسف توسط عزیز مصر به عنوان برده خریداری می‌شود.

برده پایین‌ترین سطح در زندگی بشری است؛ لذا از یک سو یوسف از آن جهت که به عنوان برده فروخته می‌شود با مذلت نشان داده می‌شود. از سویی دیگر در همین آیه ذکر می‌شود که عزیز مصر

قصد گرامی داشتن او را دارد و آیه نیز تصریح می‌کند که با وجود همه شرایط بردگی، این خداوند است که به یوسف در کل زمین مکتنت و عزت می‌دهد. ملاحظه می‌شود علی‌رغم ذلت ابتدایی آیه باز هم عزتمندی زمینی (از سوی عزیز مصر) و آسمانی (از سوی خداوند) بر این ذلت غلبه دارد.

مرحله بعدی از زندگی یوسف که قابل انطباق با این متاترم است؛ رویداد دیدار یوسف با زنان مصر است. در این مرحله نیز همین حالت وجود دارد، چراکه در عین آنکه زنان مصر یوسف را «ملک کریم» و فرشته‌ای بزرگوار می‌خوانند و به عزت حاصل از جمال و پاکدامنی او معترف‌اند: «مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ» (یوسف: ۳۱)، اما تهدید آشکار زلیخا و تعبیر و اینکه او را به زندان خواهد افکند بیانگر مذلت در مقابل زلیخا و دیدگان دیگر زنان است: «قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتَهُ عَنْ نَفْسِهِ فَأَسْتَعْصِمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ» (یوسف: ۳۲). شاید این تعبیر نوعی تهدید و تحقیر از سوی زلیخا باشد ولی درواقع عبارت «استعصم» باز هم بیانگر عزت یوسف و غلبه این عزتمندی بر مذلت است.

در مرحله‌ای دیگر یوسف نبی(ع) داخل زندان باز هم همین وضعیت را دارد. حضور او در زندان ظاهراً نشانه مذلت اوست و جایگاهش نزد زندانیان و تأویل خواب‌های آنان و در انتها تأویل رؤیای عزیز مصر آنگاه که وی را از محسنین برمی‌شمردند یا صدیق خطاب می‌کنند بیانگر این ذلت آمیخته با ذلت است. «نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۳۶) یا در جایی دیگر او خواب برخی از زندانیان را تعبیر کرده و به واسطه تعبیر دقیقش نزد ایشان دارای عزت و جایگاه والا می‌شود، به طوری که او را صدیق و راستگو می‌خوانند: «يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ» (یوسف: ۴۶). ضمن آنکه بر همگان روشن است که وی بی‌گناه به زندان افتاده است و این زندان از عزتمندی وی چیزی نمی‌کاهد. چه اینکه خود رفتن به زندان را به گرفتار شدن در کید زنان مصر ترجیح داده است: «قَالَ رَبَّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ».

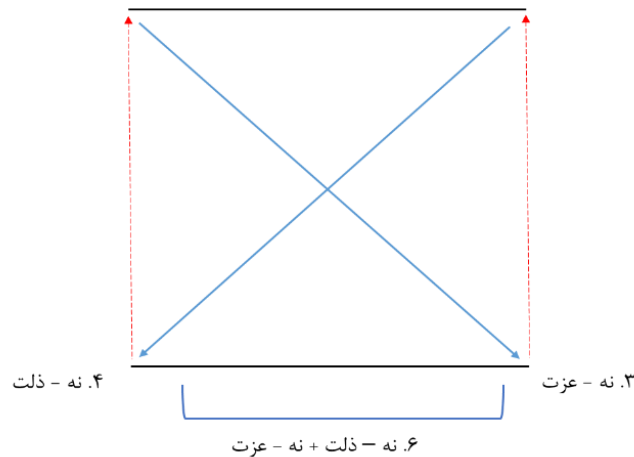
شکل ۱۳: متاترم ۵ مربع عزت و ذلت

Figure 13: Meta-Term 5 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۲-۴-۲. نه-عزت + نه-ذلت

در این متاترم مقوله‌ای مورد نظر است که نه عزت در حد کمال قرار دارد و نه ذلت به وفور یافت می‌شود. به بیانی دیگر در این متاترم مرحله‌ای از زندگی یوسف مورد نظر است که در آن یوسف نه خیلی عزتمند است و نه خیلی ذلیل است.

در داستان زندگی یوسف این متاترم زمانی دیده می‌شود که یوسف در زندان است و پادشاه مصر خوابی دیده که معبران و خوابگزاران از تعبیر آن عاجز شده‌اند. به پادشاه مصر خبر می‌دهند که کسی هست که تعبیر خواب می‌داند، او نیز دستور می‌دهد تا معبر را نزدش بیاورند: «وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُونِي بِهِ...» (یوسف: ۵۰). در این مرحله یوسف نزد پادشاه نه عزت دارد و نه ذلت! شاهد این بحث در چند آیه بعد وجود دارد زیرا در آیه ۵۴ سوره یوسف آمده است: «وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصَ لِنَفْسِي...». در این آیه دقیقاً همان عبارت آیه ۵۰ تکرار شده و به دنبال آن عبارت «أَسْتَخْلِصَ لِنَفْسِي» افزوده شده است. این جمله به معنای آن است که یوسف مجدداً نزد پادشاه مصر عزت دوباره می‌یابد.

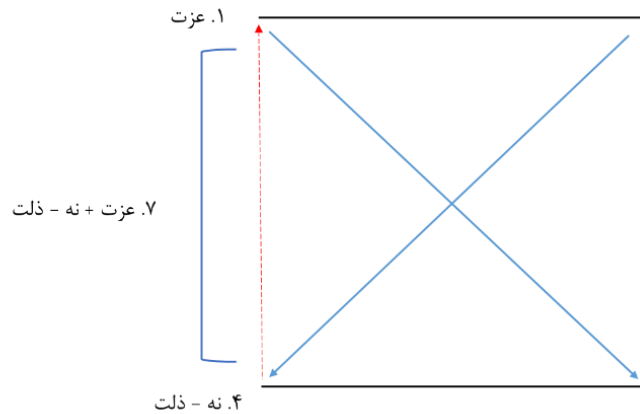

شکل ۱۴: متاترم ۶ مربع عزت و ذلت

Figure 14: Meta-Term 6 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۳-۲-۴. عزت + نه-ذلت

چنانچه پیش‌تر بیان شد ما در این مقاله در متاترم ۷ برای عزت بالاترین شدت مد نظر داریم، لذا مرحله‌ای از زندگی یوسف مورد نظر است که در آن عزتمندی یوسف به اوج خود رسیده است و آن زمانی است که در پایان داستان برادران یوسف وارد مصر می‌شوند و متوجه نمی‌شوند که عزیز مصر همان برادر در چاه افکنده است: «وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ» (یوسف: ۵۸). می‌توان این فراز از داستان را در مربع حقیقت‌نمایی قرار داد که بود یوسف در قالب عزیز مصر نمود دارد: «قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ» (یوسف: ۷۸ و ۸۸) و در پایان داستان با روشن شدن حقیقت: «أَأَنْتَ لَا تَعْرِفُ يُونُسَ» (یوسف: ۹۰) همگی در مقابل او سرتعظیم فرود می‌آورند. عزت یوسف بعد از طی مراحل و عبور از فراز و نشیب‌های متعدد به اوج خود می‌رسد، عزتی که در آن ذره‌ای مذلت وجود ندارد. لذا ملاحظه می‌شود در انتهای احسن القصص رؤیای یوسف تأویل می‌شود و جملگی بر او سجده می‌کنند و او را تکریم می‌نمایند: «وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا» (۱۰۰).

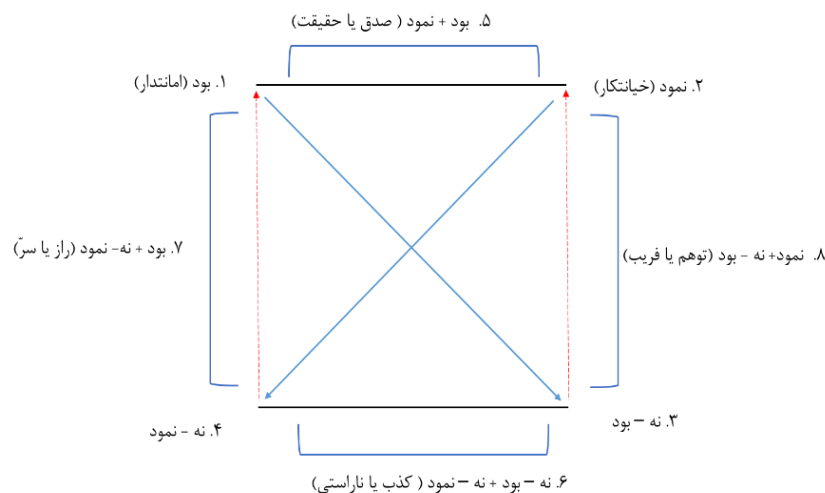
شکل ۱۵: متاترم ۷ مربع عزت و ذلت

Figure 15: Meta-Term 7 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۴-۲-۴. ذلت + نه - عزت

این متاترم به مرحله‌ای از زندگی یوسف اشاره دارد که در آن مرحله یوسف به ظاهر در اوج ذلت است و ذره‌ای عزتمندی در وی مشاهده نمی‌شود. و آن زمانی است که یوسف نبی به برومندی رسیده و زلیخا همسر عزیز مصر از وی طلب مراوده می‌کند، یوسف در پی این درخواست زلیخا بعد از دیدن برهان الهی می‌گریزد و خداوند به دلیل آنکه وی از بندگان مخلص الهی است فحشا را از او دور می‌کند: «وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّاٰ رَبُّهٖا رُبَّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ» (یوسف: ۲۴). با وجود این عزت الهی که او از بندگان مخلص الهی است، اما اوج ذلت ظاهری یوسف آنگاه است که عزیز مصر او را در آستانه در می‌بیند و همانجا زلیخا به عنوان همسر عزیز مصر با گرفتن انگشت اتهام به سوی یوسف درخواست مجازات وی را مطرح می‌کند: «وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَالْأَفْيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا اَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (۲۵) در این متاترم برای درک بهتر عزتمندی یا مذلت یوسف نبی (ع) می‌توان از مربع حقیقت‌نمایی بهره جست. درواقع یوسف نبی که امانتدار عزیز مصر بوده است (بود) اینک در مقام یک خیانتکار جلوه می‌کند (نمود). مربع حقیقت‌نمایی گریماس در این مرحله به ما نشان می‌دهد که سازوکار روشن‌شدن حقیقت برای عزیز مصر چگونه است. و آیا او در این مرحله از زندگی خود بنا بر این الگو در اوج ذلت است یا خیر؟

براساس مربع حقیقت‌نمایی می‌توان گفت بودِ یوسف نبی این است که او امانتدار اهل عزیز مصر است، اما اینک نمود او به شکل خیانتکاری است که نیت پلیدی در سر دارد «مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءً» و در مربع حقیقت‌نمایی به شکل زیر نمایش داده می‌شود.

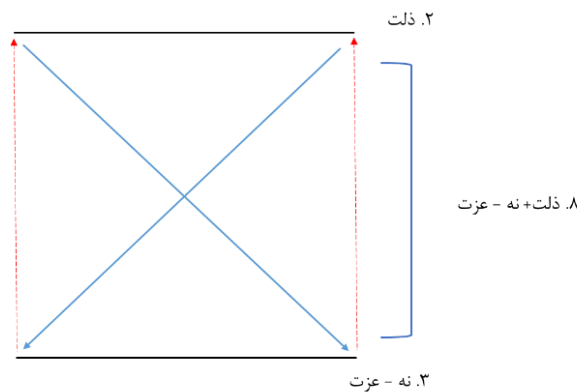

شکل ۱۶: مربع حقیقت‌نمایی

Figure 16: Veridictory Square

چنانچه ملاحظه می‌شود در متاترم ۸ این توهم ایجاد شده است که یوسف خیانتکار است (نمود)، حال آنکه چنین امری در عالم واقع واقعیت ندارد (نه-بود). درواقع در متاترم ۷ مشاهده‌کنندگان و عزیز مصر با یک راز روبه‌رو هستند و آن اینکه یوسف که امانتدار عزیز مصر است (بود) اینک این امانتداری نمودی در خارج ندارد و او به‌دلیل خلوت با زلیخا و بسته بودن درها خیانتکار جلوه می‌کند «وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ». در اینجا زمانی حقیقت آشکار می‌شود که سخن شاهدهی ملاک روشن شدن حقیقت قرار می‌گیرد مبنی بر آنکه پاره‌شدن لباس از جلو نشان از خیانتکاری یوسف دارد و پارگی آن از پشت نشان از امانتداری و صدق کلام وی: «قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قَدْ مِنْ قَبْلٍ فَصَدَقْتُ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» (یوسف: ۲۶) «وَأِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتُ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ» (یوسف: ۲۷). لذا زمانی که در متاترم ۵ بود و نمود در کنار هم قرار می‌گیرند و با هم برابر می‌شوند مشخص می‌شود که یوسفی

که خیانتکار جلوه داده می‌شده هنوز هم امانتدار است. و آن زمانی است که ملاحظه می‌شود لباس وی از پشت پاره شده است: «فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ». پس از آشکار شدن کذب ادعای همسر عزیز مصر عزت یوسف هویدا می‌شود و این مسئله نشانگر آن است که این ذلت ظاهری و مجازی است و نه واقعی چه اینکه این زلیخاست که خطاکار است و قصد خیانت به عزیز مصر را داشته است: «يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ» (یوسف: ۲۹) و در ادامه داستان زلیخا خود به صدق و عزتمندی یوسف اعتراف می‌کند: «قَالَتْ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاودَتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ».

شکل ۱۷: متاترم ۸ مربع عزت و ذلت

Figure 17: Meta-Term 8 of the Semiotic Square of Honor and Dishonor

۴. نتیجه

داستان قرآنی یوسف (ع) که از آن به «احسن القصص» قرآن یاد می‌شود امکان بررسی از زوایای متعددی را دارد. تاکنون پژوهش‌های بسیاری با بهره‌گیری از الگوهای متفاوت برای فهم دقیق‌تر این داستان انجام شده است. یکی از شیوه‌هایی که امکان پژوهش در مورد این داستان را فراچنگ می‌آورد استفاده از ظرفیت الگوهای نشانه‌شناسی است. به‌کارگیری این الگو به تحلیل ساخت‌های متنی دوگان «عزت و ذلت» در داستان قرآنی یوسف (ع) بپردازد و فرایند شکل‌گیری دلالت آن دو را در گفتمان قرآنی این داستان تبیین کند و اینکه آیا واقعاً آن حضرت بخشی از زندگی خود را با مذلت زمینی

گذرانده است یا خیر. واکاوی دوگان عزت و ذلت در داستان یوسف (ع) براساس «مربع نشانه‌شناختی» نشان می‌دهد که قطب‌های عزت و ذلت ظاهری در این سوره دائماً در حال جابه‌جایی‌اند و مواضع کشش و تنش بین این دو قطب ثابت نیستند، ضمن آنکه صورت‌های محتوایی متفاوت می‌توانند در یک متن فقط یک صورت بیانی داشته باشند. دستاورد دیگر حاصل از این پژوهش آن است که علی‌رغم تصور بسیاری از مفسرین و قرآن‌پژوهان که زندگی آن حضرت را عزت آمیخته با ذلت می‌دانند، حیات ایشان سراسر عزتمندی زمینی و آسمانی است. در این میان مربع حقیقت‌نمایی برگرفته از همان مربع گرماس، خواننده را در دریافت حقیقت این دوگان در داستان یوسف نبی (ع) یاری می‌دهد.

۵. پی‌نوشت‌ها

1. Greimas Algirdas Julien
2. semiotic project
3. Utterance(
4. Signify
5. Deep structure
6. Semiotic square

۷. به دو شیئی متقابل گفته می‌شود که اجتماع آن‌ها در موضوع واحد، از جهت واحد و در زمان واحد ممکن نیست (شهابی، ۱۳۶۴، ص. ۱۹۸).

۸. دو قضیه متضاد (Contrariety) قضایایی هستند که محال است هر دو صادق باشند، ولی می‌شود که هر دو کاذب باشند (خوانساری، ۱۳۷۵، ج. ۱/ص ۳۰۹) مانند نور و ظلمت.

۹. تناقض (Contradiction) عبارت است از اختلاف بین دو قضیه به نحوی که از صدق یکی لذاته کذب دیگری لازم آید (رک. خوانساری، ۱۳۷۵، ۱: ۳۱۰-۳۱۱).

۱۰. تقابل تکمیلی (implication) یعنی نفی یکی از دو متضاد با اثبات طرف دیگر.

11. Terms

۱۲. دو موقعیت ۱ و ۲، با یک محور مشترک با هم رابطه متضاد دارند و پایه مربع هستند. دو موقعیت ۳ و ۴ با نقض ترم مقابل به‌دست می‌آیند.

13. Metaterms

14. Complex term

15. Neutral term

16. Positive deixis

17. Negative deixis

۱۸. برای اطلاع بیشتر درباره مربع نشانه‌شناسی و اجزاء آن رک. مقاله زیر:

http://www.signosemio.com. Louis Hebert. 2006. The semiotic Square.

و نیز مدخلهای مرتبط در منابع زیر:

- Greimas, Algirdas J. & Joseph Courtés. 1982. Semiotics and Language: An Analytical dictionary.
- Browe Martin & Felizitas Ringham. 2006. Key Terms In Semiotics.
19. Veridiction square
 20. Being
 21. Seeming
 22. Truth :vral
 23. Falsehood :faux
 24. Secret :Secret
 25. Illusion :Illusoire

۶. منابع

- ابن درید، م. (بی تا). *جمهرة اللغة*. بیروت: دارالعلم للملایین.
- ابن سیده، ع. (بی تا). *المحكم و المحيط الأعظم*. محقق و مصحح: عبدالحمید هندوای، بیروت: دارالکتب العلمیة.
- احمدی، ب. (۱۳۷۰). *ساختار و تأویل متن*. تهران: نشر مرکز.
- الأزهري، م. (لا تا). *تهذيب اللغة*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- اشرفی، ب. و تاکی، گ. و بهنام فر، م. (۱۳۹۴). تجزیه و تحلیل داستان حضرت یوسف (علیه السلام) در قرآن کریم براساس نظریه پراپ و گریماس. *جستارهای زبانی*، ۷، ۳۳-۵۲.
- پاکتچی، ا. (لا تا). آشنایی با مکاتب معنانشناسی معاصر. *نامه پژوهش فرهنگی*، ۳، صص ۸۹-۱۱۹.
- الجوهری، ا. (لا تا). *الصاحح*. محقق و مصحح: ا. عبد الغفور عطار. بیروت: دارالعلم للملایین.
- چندلر، د. (۱۳۹۷). *مبانی نشانه شناسی*. ترجمه مهدی م. پارسا، تهران: پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی.
- خوانساری، م. (۱۳۷۵). *منطق صوری*. تهران: آگاه.
- داودی مقدم، ف. (۱۳۹۳). تحلیل نشانه معنانشناسی گفتمان در قصه یوسف (علیه السلام). *آموزه های قرآنی دانشگاه علوم اسلامی رضوی*، ۲۰، ۱۷۵-۱۹۲.
- دینه سن، آ. (۱۳۸۹). *درآمدی بر نشانه شناسی*. ترجمه م. قهرمان. تهران: پرسش.
- رهنما، ه. (۱۳۹۲). تحلیل فرایند گفته پردازی در قرآن کریم با تکیه بر نشانه شناسی بسطی. پایان نامه

- دکترای علوم قرآنی و حدیث. دانشگاه امام صادق (ع).
- شعیری، ح.ر. (۱۳۸۱). مبانی معناشناسی نوین. تهران: سمت.
- شعیری، ح.ر. (۱۳۸۷). روش مطالعه گفته‌ای و گفتمانی در حوزه نشانه معناشناسی. مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی نشانه‌شناسی هنر. به کوشش: ف. ساسانی. تهران: فرهنگستان هنر، ۱۳.
- شهابی، م. (۱۳۶۴). رهبر خرد. تهران: خیام.
- الفراهیدی، خ. (بی‌تا). کتاب العين. قم: نشر هجرت، المطبعة الثانية.
- فلاح، ا.، و شفیع‌پور، س. (۱۳۹۸). تحلیل روایت موسی (ع) و سامری برپایه نشانه‌شناسی گفتمانی. جستارهای زبانی، ۴۹، ۲۵-۵۰.
- الفیروزآبادی، م. (بی‌تا). القاموس المحيط. بیروت: دار الکتب العلمية.
- مرابط، ع. (۱۳۹۷). نشانه‌شناسی و نشانه‌شناسی ادبی. ترجمه ع. یارمحمدی و ع.ب. طاهری نیا. تهران: جهاد دانشگاهی.
- المصطفوی، ح. (۱۳۷۱). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. طهران: وزارة الثقافة والإرشاد. الإسلامی.

References

- Al-Azhari, Muhammad ibn Ahmad. (n.d.). *Language refinement*. Dar Al-Ahya Al-Turath Al-Arabi. [In Arabic].
- Al-Farahidi, Khalil bin Ahmad. (n.d.). *Lein*. Kitāb A. Hijrah Publishing, Second Printing. [In Arabic].
- Al-Firuzabadi, Muhammad ibn Ya'qub. (n.d.). *Dictionary environment*. Dar Al-Kitab Al-Alamiya. [In Arabic].
- Al-Jawhari, Ismail bin Hamad. (n.d.). *Al-sehah*. (A. A. Attar, Res. & Ed.). Dar al-Alam for the Muslims. [In Arabic].
- Al-Mustafawi, Hassan. (1992). *Research in the words of the Holy Quran*. Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Arabic].
- Ashrafi, B., Taki, G., & Behnamofar, M. (2015). Analysis of the story of Prophet Yusuf (pbuh) in the Holy Quran based on the theory of Propp and Grimas. *Journal of Linguistic Essays*, 7,

- 33-52. [In Persian].
- Bronwen Martin & Felizitas Ringham. (2006). *Key terms in semiotics*. Great Britain: MPG Books Ltd.
 - Davoodi Moghadam, F. (2014). Analysis of the semantic sign of discourse in the story of Yusuf (as). *Quranic Teachings of Razavi Islamic University*, (20), 175-192. [In Persian].
 - Greimas, A. J., & Courtâes, J. (1982). *Semiotics and language: An analytical dictionary* (L. Crist et al., Trans.). Indiana University Press.
 - Hébert, L. (2006). *The semiotic square* [PDF]. <https://www.google.com/search?q=signosemio.com>. Retrieved from <http://www.signosemio.com/documents/semiotic-square.pdf>
 - Hébert, L. (n.d.). *Tools for texts and images* [PDF]. <https://www.google.com/search?q=signosemio.com>. Retrieved from <http://www.signosemio.com/documents/Louis-Hebert-Tools-for-Texts-and-Images.pdf>
 - Ibn Idris, Muhammad ibn al-Hasan. (n.d.). *The language language*. Dar Al-Alam for Millions. [In Arabic].
 - Ibn Sayyid, Ali Ibn Ismail. (n.d.). *The strong and the great environment*. (A. H. Hindawi, Res. & Ed.). Dar al-Kitab al-Alamiya. [In Arabic].
 - Khansari, M. (1996). *Formal logic* (19th ed.). Agah Publications. [In Persian].
 - Nöth, W. (1990). *Handbook of semiotics*. Indiana University Press.
 - Paktchi, A. (n.d.). Familiarity with contemporary semantic schools. *Letter of Cultural Research*, 3. [In Persian].
 - Poetry, H. R. (2002). *Fundamentals of modern semantics*. SAMT. [In Persian].
 - Rahnama, H. (2013). *Analysis of the process of narration in the Holy Quran based on expansion semiotics*. (Doctoral dissertation). Imam Sadegh (AS) University. [In Persian].
 - Shahabi, M. (1985). *Wisdom leader*. Khayyam. [In Persian].
 - Shairi, H. R. (2008). Method of studying discourse and discourse in the field of semantic sign. In F. Sasani (Ed.), *Collection of articles of the third symposium of art semiotics* (p. 13). Academy of Arts. [In Persian].